

Sebaobraz normalizácie v zrkadle literárnej historiografie. Syntézy v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch 20. storočia

Vladimír Barborík

BARBORÍK, V.: The self-image of Normalisation in the mirror of literary historiography. Syntheses in the 1970s and 1980s

SLOVENSKÁ LITERATÚRA, vol. 73, 2026, no. 4, pp. 366-379

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2026.73.4.4>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2558-1537>

Open Access: licensed under Creative Commons Attribution 4.0 (CC-BY 4.0)

Keywords: Normalisation, literary historiography, historicisation, Lessons from the crisis development in the Party and society after the 13th Congress of the Communist Party of Czechoslovakia

In the second half of the Normalisation period (1979–1988), several syntheses of literary history were published in Slovakia that also addressed developments in the most recent literature after 1969. On this basis, the study examines the intervention of contemporary ideology in the process of historicising recent or still ongoing literary developments. All the works analysed are framed ideologically by a universal Marxist conception of development, in the form in which it was concretised at the time in the ideological document *Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ* (Lessons from the crisis development in the Party and society after the 13th Congress of the Communist Party of Czechoslovakia, 1970). The study identifies the relationship between this paradigmatic and universally binding document and the scholarly, educational and pedagogical outputs of contemporary literary-historical research. This was a one-sided dependence that extended beyond the introductory sections of the publications to the narrative level of their interpretation (the construction of the plot is derived directly from *Poučenie*) and to the selection and evaluation of individual literary figures within these syntheses.

Kľúčové slová: normalizácia, literárna historiografia, historizácia, Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ

Každý pokus o stvárnenie minulosti sa vyrovnáva s úsiliami predchodcov, aktuálna historická rekonštrukcia konfrontačne nadväzuje na predchádzajúce podoby minulého. Štúdia analyzuje oficiálne obrazy slovenskej literatúry obdobia normalizácie, ktoré do roku 1989 vyprodukovala domáca literárna historiografia. Materiálovo vychádza z literárnohistorických syntéz vydaných v závere sedemdesiatych rokov a v osemdesiatych rokoch 20. storočia. Vo verejnom priestore nemali alternatívu, boli bezprostredne zapojené do osvetovo-vzdelávacieho systému a mali monopol na utváranie obrazu dobovej literatúry. Ide o charakteristiku predpokladov určujúcich konštrukciu obrazu literatúry normalizácie, identifikáciu ich ideovo-konceptných východísk a úloh, ktoré mali a mohli zohrať pri moderovaní spoločenského vedomia o najnovšej literatúre.

Prvý pokus o syntézu obdobia po roku 1969 a jeho situovanie do celku dejín slovenskej literatúry bol súčasťou záverečnej kapitoly venovanej domácejmu písomníctvu vo vlastivednej publikácii *Slovensko. Kultúra – I. časť* z roku 1979. Mala názov *Literatúra v epoche budovania socializmu (Od roku 1945 po dnešok)* (Šmatlák 1979: 299) a ako väčšinu predchádzajúcich kapitol o literatúre ju pre publikáciu napísal Stanislav Šmatlák. Je zakončená časťou s príznakovým podtitulom *Krízová peripetia a jej prekonanie* (Šmatlák 1979: 323), predznačujúcim autorove východiská i naratívno-dramatický model výkladu. „Kríza“ je kľúčovým termínom oficiálneho normalizačného výkladu celospoločenského diania v období bezprostredne pred normalizáciou, pojem „peripetia“, v slovníkovej definícii označujúci „nečakaný obrat“ či „situáciu spôsobujúcu ťažkosti a komplikácie“ (Jarošová 2021: 969), akcentuje negatívne konotácie „krízy“ a „prekonanie“ dotvára ucelený príbeh nekončiaci katastrofou, ale šťastne. Uvedenú konštrukciu S. Šmatlák konkretizuje prostredníctvom prerozprávania vybraných udalostí domáceho literárneho života z obdobia medzi rokmi 1967 (IV. zjazd Zväzu československých spisovateľov, ďalej ZČSS) a 1972 (II. zjazd Zväzu slovenských spisovateľov, ďalej ZSS alebo Zväz). Súčasťou výkladu sú aj kritériá, na základe ktorých je dobové dianie vrátane aktérov zhodnocované.

V „krízovej“ podkapitole je literatúra v zmysle tvorby a jej výsledkov v podstate okrajovou záležitosťou. S. Šmatlák ju poníma ako epifenomén politického diania, ktoré komplexne determinuje spoločenský život vrátane kultúry, ako súčasť veľkého, už napísaného, ale historicky ešte nezavršeného univerzálneho príbehu, fungujúceho ako záväzný rámec výkladu akéhokoľvek konkrétneho javu a diania. Ide o marxistický naratív spoločenského vývinu, ktorý kombinuje určité poňatie minulosti (dejiny triednych bojov) s dejinnou teleológiou budúcnosti završenej beztriednou spoločnosťou. Pre takéto poňatie smerovania ľudstva vytvoril francúzsky filozof Paul Ricoeur príhodný termín „náhradková eschatológia“ (Ricoeur 2000: 212). V kontexte tohto príbehu bolo ako „zákonité“ zhodnocované to, čo smerovalo vývin k beztriednej spoločnosti, a ako „krízové“ všetko, čo tento pohyb brzdilo. Uvedená predstava sa aktualizovala koncom roku 1970 prostredníctvom normatívneho ideologického dokumentu *Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ* (ďalej *Poučenie*), ktorý oficiálne záväzný výklad spoločenského vývinu v Československu v rokoch 1966 – 1970 legitimizoval marxistickou teleológiou dejín. Medzi týmto ideologickým materiálom a Šmatlákovým náčrtom literárneho vývinu od roku 1945 je zrejmá väzba, ktorú možno identifikovať na viacerých úrovniach.

Oba texty majú axiomatický charakter, sú založené na nespochybniteľných predpokladoch odvodených z marxistickej vývinovej koncepcie. Kým *Poučenie* ich aplikuje na vývin spoločnosti ako celku v druhej polovici šesťdesiatych rokov, Šmatlákov náčrt syntézy je aplikáciou tejto aplikácie prispôbenou oblasti literatúry a najmä literárneho života. Len v tomto kontexte mohol autor charakterizovať vývin slovenskej pofebruárovej literatúry ako „zákonitý [...] kontinuálny proces“ (Šmatlák 1979: 329). Zhodu medzi *Poučením* a Šmatlákovou podkapitolou možno nájsť nielen v totožnej interpretácii dobového diania, ale aj pri porovnaní terminológie a štylistického profilu textov (v oboch prípadoch ide o kombinatorické operácie s niekoľkými kľúčovými, hodnotovo príznakovými slovami). Výklad literárneho diania je navidomoči kontaminovaný jazykom *Poučenia*.¹

V prvej Šmatlákovskej syntéze je literárny vývin v rokoch 1967 – 1972 predstavený ako zmenšená kópia celospoločenského diania tej doby, na ktorej možno dobre demonštrovať jej „krízový“ charakter: v oblasti literatúry sa kríza mala prejavovať zvlášť výrazne, „so špecificky zjavnou otvorenosťou“ (Šmatlák 1979: 323–324). Zdôrazňujú to obe výkladové línie náčrtu, no predovšetkým prvá, dôslednejšie koncipovaná a venovaná literárnemu životu, akoby práve v jeho organizačných štruktúrach tkvela podstata literárneho vývinu. Malo tu ísť o zápas medzi „pravícovými silami“ či „revizionistami“ a „zástancami otvorenej marxisticko-leninskej ideovej orientácie“ (Šmatlák 1979: 324), ktorý prebiehal na verejných spisovateľských fórach, najmä zjazdoch a konferenciách Zväzu, usilujúceho sa o neprijateľnú mieru vnútornej samosprávy,² a v literárnych periodikách zneužívaných pravickou. Časopisy a ZSS predstavujú dva kľúčové toposy Šmatlákovho príbehu slovenskej literatúry tej doby, priestor, kam situoval jeho zápletku. Jej podstatu tvorila názorová diferenciácia spisovateľskej obce vo vzťahu k niektorým kauzám (emigrácia Ladislava Mňačka do Izraela na jeseň 1967) a udalostiam (IV. zjazd ZČSS na jeseň 1967, konferencia ZSS 30. apríla 1968 a ďalšie), ako aj rozdielne predstavy o fungovaní spisovateľskej organizácie. I. zjazd ZSS v júni 1969 znamená v tomto výklade počiatok „konsolidácie“ literárnej organizácie v nadväznosti na „konsolidáciu“ celej spoločnosti po aprílovom nástupe Gustáva Husáka do čela strany. Personálna diferenciácia Zväzu je konkretizovaná iba niekoľkými menami. Na jednej strane sú to Dominik Tatarka, Zora Jesenská, Ján Rozner, Ladislav Ťažký a Anton Hykisch, ktorých v kontexte výkladu možno priradiť k „nositeľom nesprávnych protisocialistických názorov“ (Šmatlák 1979: 326, čo je formulácia citovaná zo Správy výboru pre II. zjazd ZSS v roku 1972), „zdravé marxistické jadro“ (Šmatlák 1979: 326, citované z tej istej Správy výboru) mali tvoriť Ladislav Novomeský, Vojtech Mihalík a Miroslav Válek, ktorí vystúpili z redakčnej rady *Kultúrneho života*.

1 Totožnosť slovníkov je zrejme už pri zbežnej excerpácii niekoľkých strán v oboch zdrojoch: „pravícové a revizionistické sily [...] pravícové živly [...] pravícový oportunizmus [...] revizionistická protistranická a protisocialistická platforma [...] zdravý marxisticko-leninský prúd“ (Poučenie 1980 [1970]: 8–9); „krízový vývin [...] pravícové sily [...] revizionizmus [...] pravičiarska réžia“ [...] pravícový nátlak [...] revizionistický duch [...] zdravé marxistické jadro“ (Šmatlák 1979: 323–326).

2 „otázky spisovateľskej organizácie stáli v centre konkrétnej problematiky celej literatúry [...] Umelecké zväzy v socializmom ponímaní totiž nie sú nejakými ‚stavovskými‘ spolkami, ale ideovými a spoločenskými organizáciami“ (Šmatlák 1979: 326).

Pre Šmatlákovo obraz takzvaného krízového obdobia je príznačné prepojenie politickej a literárnej sféry, pričom vývin politiky je pre oblasť literatúry určujúci a záväzný. Výklad konsolidácie literatúry je analogický s výkladom celospoločenskej konsolidácie v *Poučení* tak na úrovni vymedzenia udalostí, ako aj ich radením: signálom začiatku konsolidačného procesu bol v oboch prípadoch výsledok stranického pléna v apríli 1969 (nástup G. Husáka do funkcie prvého tajomníka Ústredného výboru Komunistickej strany Československa, ďalej ÚV KSČ),³ nasledovali kádrové opatrenia (previerky) v KSČ aj vo Zväze, zmeny v príslušných organizačných štruktúrach, obnovenie vzťahov so Sovietskym zväzom a ďalšími krajinami východného bloku a celý proces bol rituálne zavŕšený zjazdami (v oblasti literatúry II. zjazdom ZSS, na celospoločenskej úrovni XIV. zjazdom KSČ).⁴

Šmatlákovo výklad literárneho života je priamo odvodený z ideologického výkladu spoločenského diania, a preto neprekvapí, že literárna tvorba šesťdesiatych rokov ako „krízového desaťročia“ je poňatá ako odraz literárneho života, hlavne ako jeden z dokladov krízy a jej prekonania. Kriticky sú pertraktované najmä mladá literatúra a literárna kritika. Próze bola vytykaná bezideovosť, imitačná „exploatacia importovaných ‚modelov‘“ a „buržoáznoindividualistické, pesimisticky bezvýhodiskové ‚poňatie‘ človeka“ (Šmatlák 1979: 324). Výnimkou a pozitívnym príkladom sa stala tvorba Vincenta Šikulu. Podobne bola kritizovaná aj mladá poézia, v ktorej S. Šmatlák pobadal „redukcii spoločenských funkcií lyrického prejavu [...] absolutizáciu tzv. sebvýpovednej funkcie lyriky“ (Šmatlák 1979: 324-325). Ako pozitívne príklady uvádza básnikov staršej a strednej generácie (L. Novomeský, Andrej Plávka, V. Mihálik, M. Válek a ďalší). Zrejme je snaha o neutralizáciu generačného a skupinového aspektu literárnej tvorby. Išlo zrejme o zohľadnenie dobového volania po jednote,⁵ z ktorého vyplývalo potlačenie vnútornej diferenciacie literatúry.⁶ Literárnu kritiku S. Šmatlák obvinil z pokusu „o radikalistickú revíziu organických zväzkov medzi literatúrou a socialistickou spoločnosťou [...] o emancipáciu literatúry z jej konkrétnych spoločenských ‚zväzkov a záväzkov‘“ (Šmatlák 1979: 324, autorom citovaného spojenia je L. Novomeský).

V porovnaní s *Poučením* ako koncepčným východiskom oficiálnych reprezentácií najmä nedávnej minulosti je Šmatlákova kapitola v niektorých aspektoch odlišná. Vytvára „mäkšiu“, na čiastočnom zabúdaní a vytesňovaní

3 „proces ozajstnej politickej konsolidácie sa aj v oblasti literatúry začal až po aprílovom pléne KSČ v roku 1969“ (Šmatlák 1979: 326).

4 „KSČ sa rozišla s vyše pätinou svojich predošlých členov, ktorí v kritickom období neobstáli [...] V rokoch 1969 – 1970 sa úplne obnovili a rozvinuli súdružské vzťahy medzi ČSSR a ZSSR a ostatnými socialistickými krajinami a bratskými stranami“ (Poučení 1980 [1970]: 48); „V živote spisovateľskej organizácie sa to prejavilo [...] obnovením medzinárodných kontaktov so spisovateľskými zväzmi v socialistických krajinách, politickou očistou členskej základne Zväzu, novým usporiadaním vydavateľských a časopiseckých záležitostí, upevnením ideovo-politickej jednoty vo volených orgánoch Zväzu a napokon II. zjazdom Zväzu v máji 1972, na ktorom sa [...] podala pravdivá bilancia výsledkov jeho úspešnej konsolidácie“ (Šmatlák 1979: 326).

5 Podľa Michala Pullmanna v Československu na prelome šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov „vedle pojmov ‚normalizace‘ a ‚konsolidace‘ k nejdůležitějším heslům patřila ‚jednota‘“ (Kolář – Pullmann 2016: 75).

6 Obava z mnohosti patrí k leitmotívom *Poučenia*, ktoré varuje pred „skupinkárením a frakčnou činnosťou“ (Poučení 1980 [1970]: 54).

370 založenú verziu normalizačného diania. Nepracuje s kľúčovým slovom *Poučenia* „kontrarevolúcia“, ktoré malo odôvodniť augustovú okupáciu. O vpáde vojsk, hlavnej udalosti podmieňujúcej celý ďalší vývin a samotnú normalizáciu, nepadne ani slovo. Kapitola kombinuje dva typy legitimizácie: normalizačný proces, ktorý prebehol v literatúre, predstavuje ako nevyhnutný, a teda aj prijateľný prostredníctvom odkazu na marxistické poňatie všeobecných vývinových zákonitostí; zároveň z hľadiska moci legitimizuje literatúru ako sféru, ktorá si je vedomá svojho poslania v socialistickej spoločnosti a ako taká by mala byť akceptovaná. Pripomína zásluhy slovenských spisovateľov, ktorí na rozdiel od českých vo väčšine stáli aj v krízovom období na správnych pozíciách, napríklad na IV. zjazde ZČSS v roku 1967.⁷ Ďalším argumentom v prospech slovenskej literatúry mala byť skutočnosť, že po prijatí zákona o československej federácii už samostatný slovenský Zväz sa na rozdiel od českého v období medzi zakladajúcim I. zjazdom a II. zjazdom (1969 – 1972) dokázal znútra transformovať do podoby vychádzajúcej v ústrety požiadavkám normalizátorov. Aj porovnanie vývoja v českej a slovenskej literárnej obci malo oporu vo vyššej inštancii *Poučenia*, ktoré na viacerých miestach konštatuje odlišnosti medzi situáciou v Česku (predovšetkým v Prahe) a na Slovensku.⁸

O deväť rokov neskôr, v roku 1988, sa podkapitola *Krízová peripetia a jej prekonanie* z vlastivednej publikácie *Slovensko. Kultúra – I. časť* (Šmatlák 1979: 323) ocitla v takmer nezmenenej podobe v Šmatlákovej individuálnej literárnohistorickej syntéze *Dejiny slovenskej literatúry od stredoveku po súčasnosť*. Hoci kniha vyšla už v inej spoločenskej situácii, keď sa aj vplyvom sovietskej perestrojky začali spochybňovať ideové základy a legitimita normalizácie, a teda aj východiská výkladu literatúry celého pofebruárového obdobia, S. Šmatlák ich znova opakuje. V jeho syntéze je pofebruárovej literatúre znova prisúdená „dejinotvorná úloha“ premeniť sa „ako celok na literatúru socialistickú“, a tak potvrdiť „organickú súvislosť medzi základným zmyslom a smerovaním vývinu spoločenského a literárneho“ (Šmatlák 1988: 535), opätovne je v nej formulovaná predstava o mieste spisovateľa v spoločnosti, ktorý z opozície voči moci v predchádzajúcich vývinových etapách prechádza k spolupráci s novou – komunistickou – mocou.⁹ Rovnaký je aj model historického pohybu založený na predstave vývinovej špirály, vychádzajúc z neho bolo možné poňať literatúru sedemdesiatych a osemdesiatych rokov ako súčasť pofebruárovej, ešte stále neukončenej vývinovej etapy, v ktorej prebieha syntéza národného a socialistického.¹⁰ Na základe týchto východísk autor v závere publikácie zhodnotil literatúru obdobia normalizácie. Malo ísť o „plodnú tvorivú renesanciu v oblasti takmer všetkých

7 „práve niektorí slovenskí spisovatelia boli iniciátormi vyslovenia nesúhlasu s revizionistickým duchom IV. zjazdu [...] treba pripomenúť aj osobné vystúpenia A. Matušku a M. Lajčiaka, ktorí tiež odmietli revizionistické nasmerovanie zjazdového rokovania“ (Šmatlák 1979: 324).

8 „Na Slovensku [...] sa sformovali sily, ktoré húževnate bojovali proti činnosti pravicového a protisocialistického bloku [...] zdravé jadro [...] na čele so súdruhom Vasilom Biľakom“ (Poučenie 1980 [1970]: 18).

9 V tejto súvislosti S. Šmatlák cituje z Mináčovho prejavu z roku 1956: „Z bojovníka za pokrok a proti vládnucej triede stal sa bojovník za pokrok s vládnucou triedou“ (Šmatlák 1988: 535).

10 „Dnešná literatúra na vyššom bode vývinovej špirály [...] naďalej rieši v podstate tú istú úlohu, ktorú na seba vzala na prahu tohto dejinného obdobia [...]: byť nielen umelecky pravdivým obrazom novej epochy slovenského národného života, ale aj spolutvorcom jeho socialistickej premeny“ (Šmatlák 1988: 581).

základných literárnych druhov“ (Šmatlák 1988: 534). Keď S. Šmatlák položil dôraz na „úsilie poznať kontinuitu a ucelenosť v dejinách literatúry“ (Šmatlák 1988: 536), nepomenoval to, čo literárna minulosť bezprostredne ponúka, ale to, čo v nej chcel nájsť. Protirečivé vývinové momenty a javy mohli byť potom zhodnotené ako prejavy „diskontinuity“ či „neorganické výchylky“ (Šmatlák 1988: 536) a ako také odsunuté na okraj literárnohistorickej rekonštrukcie.

Do prepracovaného vydania svojich dejín, ktoré vyšlo v roku 1999, S. Šmatlák kapitolu venovanú pofebruárovému obdobiu už nezaradil; publikáciu uzavrel rokom 1945 s istým presahom do bezprostredne povojnového obdobia. Záverečné kapitoly oboch svojich prednovembrových syntéz vedome koncipoval ako náčrt, v ktorom koncepcné ambície mali prednosť pred materiálovou kompletnosťou.¹¹ S ohľadom na to dobre zviditeľňujú ideovú konštrukciu normalizačného dejepisectva, ako aj jeho dvojakú odvodenosť tak od abstraktnej marxistickej predstavy vývinu, ako aj od jej dobovej ideologickej konkretizácie v *Poučení*. Nehovoria len o tom, čo bolo, ale zdôrazňujú aj, že to byť *muselo*, odkazujúc na dejinnú nevyhnutnosť, a byť *malo*, vzhľadom na úlohu literatúry v socialistickej spoločnosti. Ide teda aj o súbor záväzných postulátov, ktoré vymedzujú spisovateľom miesto v spoločnosti, formulujú ich vzťah ku komunistickej moci, zadávajú im úlohy a na základe ich „plnenia“ hodnotovo diferencujú spisovateľskú obec. V závere sedemdesiatych rokov išlo o legitimizáciu aktuálnej podoby literárneho poľa vo vzťahu k aktérom i k moci, na konci osemdesiatych rokov o jeho petrifikáciu v podobe, ktorú už doba prekonala. Šmatlákovo výkladový model sa prakticky uplatnil a materiálovo konkretizoval aj v iných prednovembrových syntézach venovaných literatúre obdobia normalizácie.

V závere *Encyklopédie slovenských spisovateľov* sa nachádza stručný prehľad vývinu slovenskej literatúry (Rosenbaum 1984: 513-534). Časť venovaná obdobiu normalizácie vychádza zo Šmatlákovho náčrtu v publikácii *Slovensko. Kultúra – I. časť* a miestami ho formulačne kopíruje. Špecifikom textu je vypustenie takzvaného krízového obdobia z chronológie podkapitol, keď za druhou podkapitolou *Prechod literatúry na pozície socializmu* (Rosenbaum 1984: 529-531), venovanou rokom 1948 – 1965, nasleduje tretia podkapitola *Súčasná etapa vývinu literatúry (70. roky)* (Rosenbaum 1984: 532-534). Štyri roky z časovej postupnosti vypadli. K špecifikám doby patrila skutočnosť, že okupácia v auguste 1968, udalosť, ktorá bola predpokladom normalizácie, nebola v oficiálnom verejnom priestore oslavovaná a ani pripomínaná.

Obdobiu normalizácie sú venované príslušné kapitoly v dvoch rozsiahlych literárnohistorických syntézach. Tretie vydanie populárno-vedeckých *Dejín slovenskej literatúry* (Pišút 1984) bolo v porovnaní s predchádzajúcou edíciou (1962) doplnené o kapitoly venované literatúre šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov. Úvodné charakteristiky desaťročí opakujú motívy a postupy uplatnené v Šmatlákovom náčrte vrátane „krízovej“ zápletky, citátov zo straníckych dokumentov venovaných kultúre a literatúre, výberu a charakteristík aktérov, ako aj modelu „vývinovej špirály“. Na tomto základe bolo možné automaticky zovšeobecňujúco nadhodnotiť najnovšiu literárnu produkciu: „po prekonaní krízových

11 „to, čo tu podávam, môže byť iba predbežným náčrtom vývinového procesu slovenskej literatúry za posledných štyridsať rokov“ (Šmatlák 1988: 532-533).

372 javov v šesťdesiatych rokoch sa upevnili ideové kritériá tvorcov literatúry a súčasne nastal nový rozkvet všetkých žánrov na vyššej umeleckej úrovni“ (Pišút 1984: 5). Aj v tejto publikácii je vývin literatúry úzko spätý so spoločensko-politickým vývojom. Z niektorých pasáží možno usudzovať, že hlavnými impulzmi literárneho pohybu boli stranické dokumenty. Zmienka o socialistickom realizme v rezolúcii XIV. zjazdu KSČ („Strana bude podporovať umenie vychádzajúce z leninských zásad straníckosti a ľudovosti, z princípov socialistického realizmu“, Sulík 1984: 741) sa mala stať „objektívnym predpokladom návratu k socialistickému realizmu“ (Sulík 1984: 741), ktorý bol interpretovaný ako stredná cesta medzi dvomi nežiaducimi krajnosťami, „neperspektívnym literárnym schematizmom [...] niektorých starších opisnorealistických autorov“ a „pramálo pôvodným pesimistickým agnosticizmom“ mladých prozaikov“ (Sulík 1984: 741).

V Pišútových *Dejinách* sa objavujú mená viacerých autorov, ktorí od začiatku sedemdesiatych rokov nemohli alebo nechceli participovať na oficiálnej podobe literárneho života, napríklad ako členovia Zväzu publikujúci v oficiálnom priestore. Dôvodom boli väčšinou ich verejné, najmä publikačné aktivity počas pražskej jari, pretrvávajúci odmietavý postoj k augustovej okupácii a k spoločenskej situácii počas normalizácie, ale aj nesúhlas s podobou a fungovaním spisovateľskej organizácie. Vo vzťahu k týmto skutočným či domnelým odporcom normalizačného režimu medzi spisovateľmi nemala personálna politika oficiálnej literárnej historiografie ustálenú podobu.¹² Väčšinou oscilovala medzi sprítomnením prepojeným s ideologickou kritikou a zamlčovaním, aj u toho istého autora sa v dvoch historiografických, paralelne vydaných publikáciách mohli uplatniť oba prístupy. V *Dejinách* z roku 1984 má D. Tatarka, najznámejší spomedzi autorov postihnutých publikačnými zákazmi, samostatný portrét venovaný jeho tvorbe v prednormalizačnom období; je tu zmienený prozaik Pavel Hruš (jeho heslo absentuje v *Encyklopédii slovenských spisovateľov* vydanej v rovnakom roku); k zmlčaným autorom patria poaugustoví emigranti (Jaroslava Blažková, L. Mňačko a iní), ale aj kľúčový kritik prednormalizačného obdobia Milan Hamada. Pri hodnotení niektorých autorov a kníh sa prejavila vnútorná protirečivosť publikácie. V úvodnom prehľade vývinu prózy je Dušan Mitana na základe debutu *Psie dni* charakterizovaný ako predstaviteľ „pesimistického agnosticizmu“ a „exhibicionizmu“ (Sulík 1984: 741), o niečo ďalej je rovnaká kniha hodnotená ako „výborný prienik do myslenia a cítenia mladého človeka“, v ktorom sa autor „predviedol ako perfektný štylista, ktorý vie zdanlivo nenápadnú príhodu obdať nevšedným rozprávačským napätím“ (Sulík 1984: 803). Protirečenie vzniklo uplatnením dvoch nekompatibilných systémov kritérií, keď v prvom prípade ide o hodnotenie ideologické, vypomáhajúce si kvázi filozofickým jazykom, kým druhá charakteristika je literárnokritická a vychádza z recepcie.

Protipohybom k eliminácii či ideologickej kritike niektorých autorov a autoriek bola absolutizácia iných tvorcov. Špecifickú úlohu v tomto kontexte zohralo meno L. Novomeského. Oficiálna kultúrna politika sa ním zaštitovala v čase, keď choroba básnikovi znemožnila reálnu kultúrno-politickú i tvorivú

12 Normalizačná premenlivosť kritérií pri výbere problémových autorov je dobre viditeľná pri porovnaní prvého dielu vydavateľsky nedokončeného projektu *Slovníka slovenskej literatúry* (Rosenbaum 1979) s personálne redukovanou *Encyklopédiou slovenských spisovateľov* (Rosenbaum 1984).

činnosť, ako aj po jeho smrti; poslužil na legitimizáciu procesu, v ktorom už nemohol vystupovať ako aktér. L. Novomeský sa v tomto období bez vlastného aktuálneho príspevku stával oficiálnou autoritou, ktorú poľudšťovala aura obete a v rámcach národnej literatúry legitimizovala paradoxná pozícia národného komunistu. L. Novomeský je pozitívnym hrdinom všetkých verzií normalizačného naratívu „krízy“ a medzi ďalšími (V. Mihálik, V. Mináč, M. Válek) má výsadné postavenie. Superlatívmi preplnené charakteristiky básnika boli pravdepodobne aj dobovo kontraproduktívne a dnes ich čítame ako mimovoľnú paródiu ódickeho žánru.¹³

V roku 1987 vyšiel záverečný zväzok takzvaných pedagogických *Dejín slovenskej literatúry 4 (Slovenská literatúra po roku 1945)* (ďalej *Dejiny*), výsledok práce autorského kolektívu vedeného Jánom Števčekom v zložení Pavol Plutko, Vladimír Petrik, Zoltán Rampák, Ján Kopál a Karol Rosenbaum. Publikácia preberá oficiálne hodnotenie vývinu v šesťdesiatych rokoch i počas normalizácie. V podstate replikuje vývinový model postupnosti celospoločenskej „krízy“ a „konsolidácie“ známy z *Poučenia*,¹⁴ ktorý už predtým S. Šmatlák aplikoval na oblasť literatúry. Podriadenosť pedagogických dejín sfére ideológie je v predslove autorského kolektívu otvorene deklarovaná: „Literatúra socialistickej epochy“ je spojená „s ideologickými zámermi spoločnosti [...] Kultúrno-politické kritériá tvoria tak nielen vonkajšiu, ale aj vnútornú súčasť vývinu socialistickej literatúry a tieto kritériá, vyjadrené v stránických uzneseniach, sme rešpektovali“ (Števček 1987: 5-6).

Na *Poučenie* tieto *Dejiny* nielen všeobecne odkazujú, ale na viacerých miestach z neho odvodzujú aj spôsob argumentácie a kompromitácie. Tento postup je prítomný v odseku venovanom kritikovi J. Roznerovi. V publikácii je označený ako „publicista“ (Rosenbaum 1987: 236) a priradený k tým, ktorí mali „prejsť od krajného dogmatizmu k revizionizmu“ (Poučenie 1980 [1970]: 8). Išlo o príznakový spôsob diskreditácie mnohých aktérov obrodného procesu na základe ich angažovanosti v pofebruárových rokoch, o „zviditeľnenie“ ich ideovej nestálosti a oportunistu. Citovaná pasáž z *Poučenia* je doslovne prebratá v závere charakteristiky J. Roznera v súvislosti s jeho účasťou na kampani proti takzvaným buržoáznym nacionalistom: „uprostred kampane začiatkom päťdesiatych rokov boli dogmatikmi za svoju „výnimočnosť“ ohováraní, v šesťdesiatych rokoch boli za tú istú vlastnosť pochválení – zhodou okolností tým istým autorom, ktorý od dogmatizmu prešiel k revizionizmu“ (Rosenbaum 1987: 236).¹⁵

13 „Avšak všestranne najvýznamnejšiu – a navyše: najsústavnejšiu i najsystémovejšiu – kapitolu principiálneho marxistického hľadania národnej kultúrnej koncepcie v prvom povojnovom období reprezentuje Laco Novomeský“ (Števček 1984: 609).

14 Súčasťou „krízového procesu“ mali byť „liberalistické tendencie“ a „nekritické prijímanie módnych smerov zo západných literatúr“, prostredníctvom ktorých sa do „slovenskej prózy dostávali prvky antirománu, existencializmu, pocitov absurdity a defetizmu“ (Plutko 1987b: 68), pre „vývin slovenskej prózy po roku 1970“ bola „charakteristická konsolidácia literárneho života“ (Plutko 1987b: 70).

15 Kompromitácia aktérov obrodného procesu päťdesiatymi rokmi mala svoje slovenské špecifiká. Legitimita, ale do istého času aj popularita G. Husáka, od apríla 1969 najvyššieho stránického činiteľa a neskoršieho prezidenta Československej socialistickej republiky, sa počas obrodného procesu i na začiatku jeho konca do veľkej miery odvodzovala od jeho minulosti obete vykonštruovaných procesov. V literárnej sfére bol podobne rešpektovaný básnik a politik L. Novomeský, odsúdený v rovnakom procese ako G. Husák.

Pri porovnaní tvorby šesťdesiatych rokov a normalizačnej produkcie pedagogické *Dejiny* jednoznačne vyzdvihujú sedemdesiate roky ako obdobie, v ktorom „miznú chyby a jednostrannosti tak z päťdesiatych, ako aj zo šesťdesiatych rokov. Básnici realizujú spoločenskú funkciu umenia v dialektickej jednote individuálneho a sociálneho prvkú“ (Plutko 1987a: 14). Stav normalizačnej literatúry bol odvodený z dialektickej triády ako výsledok „syntézy“ na vyššom vývinovom stupni, ktorej predchádzala „téza“ (päťdesiate roky) a „antitéza“ (šesťdesiate roky). Celé sedemdesiate roky poníma publikácia ako čas „obrody“, ktorá nastala najmä v poézii,¹⁶ kým rozmach prózy – „prudký kvalitatívny vzostup [...] u všetkých generačných vrstiev“ (Plutko 1987b: 72) – sa dostavil až v druhej polovici desaťročia. Pedagogické *Dejiny* ponúkajú aj implicitnú hodnotovú hierarchiu. Ich súčasťou sú medailóny najvýznamnejších spisovateľov, niektoré múzicky spracované a autonómne funkčné aj mimo rámca publikácie. V časti venovanej próze do istej miery etablojú generáciu autorov nastupujúcich v šesťdesiatych rokoch, dovtedy oficiálnou historiografiou skôr kritizovaných, spochybňovaných a „rozpúšťanú“ v ad hoc vytváraných personálnych zoskupeniach, ktoré zneprehľadňovali jej generačný štatút i hodnotový prínos.¹⁷ Publikácia zmieňuje aj autorov, ktorí boli v predchádzajúcich rokoch odsunutí na okraj alebo zamlčivani. Tieto pasáže sú väčšinou kritické a uplatňujú najmä ideologické kritériá, podané dnes už nezrozumiteľným jazykom,¹⁸ no aspoň uvádzajú názvy konkrétnych zbierok i skupinovú príslušnosť autorov.¹⁹ Ani táto publikácia nie je otvorená všetkým relevantným autorom a autorkám vymedzeného obdobia. Chýbajú v nej poaugustoví emigranti a kritik M. Hamada, ale aj D. Tatarka, inak aspoň čiastočne prítomný vo všetkých normalizačných syntézach i v *Encyklopédii slovenských spisovateľov*.

Pedagogické *Dejiny slovenskej literatúry 4* i autorské *Dejiny slovenskej literatúry od stredoveku po súčasnosť* S. Šmatláka vyšli až v druhej polovici osemdesiatych rokov. Konceptne i obsahovo konzervovali a miestami doslovne reprodukovali predchádzajúce oficiálne obrazy literatúry obdobia normalizácie, hoci v čase ich vydania bolo zrejmé, že normalizačný model jednostrannej závislosti literatúry od politickej moci nie je naďalej udržateľný. Zatiaľ čo Komunistická strana Československa sa ani navonok nedokázala prispôbiť sovietskej perestrojke,²⁰ aktéri literárneho priestoru na spoločensko-politický pohyb vo svete reagovali živo a vo verejnom priestore prostredníctvom vlastných periód. V roku 1988 začal vychádzať dovtedy absentujúci týždenník literárnej obce

16 „Obrodzuje sa aj poézia príslušníkov strednej generácie [...]. Významne sa obrodzuje aj poézia mladších generácií. [...] V intenciách Poučenia z krízového obdobia a uzáverov XIV. zjazdu KSČ sa aj v poézii osobné stáva spoločenským a spoločenské osobným“ (Plutko 1987a: 14).

17 Medailóny boli venované desiatim povojnovým prozaikom, z nich šesť – V. Šíkula, Peter Jaroš, Rudolf Sloboda, Ján Lenčo, Ján Johanides a Ladislav Ballek – sa etablovalo v šesťdesiatych rokoch.

18 „Básnická tvorba predstaviteľov katolíckej moderny bola v protiklade s historickou skutočnosťou“ (Plutko 1987a: 8).

19 „Debuty osamelých bežcov (Ivan Laučík: *Pohyblivý v pohyblivom*, Peter Repka: *Sliepka v katedrále*, Ivan Štrpka: *Krátke detstvo kopijníkov*) [...] zákonite zapadli do zabudnutia a sú iba dokumentom o hľadaní a tvarovom chaose veľkej časti mladej poézie krízového obdobia“ (Plutko 1987a: 13).

20 Tento rozdiel patrí k leitmotívom zápiskov Milana Šimečku z roku 1988, niektoré pasáže ho vyjadrujú mimoriadne pregnantne: „Při jiné demonstraci v Moskvě se prý volalo: Pryč s KGB! Nechtěl bych vidět ten masakr, kdyby si něco podobného zkusili lidi tady“ (Šimečka 1990: 83).

(*Literárny týždenník*) a s nástupom novej redakcie a redakčnej rady sa radikálne zmenila dovtedajšia podoba časopisu *Slovenské pohľady*. Začiatkom roku 1989 v ňom vyšli dva texty, ktoré zásadne spochybnili dovtedajší obraz vývinu slovenskej literatúry počas normalizácie.

Východiskom štúdie kritika a literárneho historika Milana Šútovca *Začiatok sedemdesiatych rokov ako literárnohistorický problém* (Šútovec 1989) sú metodologické otázky literárnohistorického výskumu obdobia, ktoré sa bezprostredne dotýkajú prítomnosti. Štúdia spochybnila nosnosť dovtedajších syntéz poukazom na podmienky ich vzniku a pôvod,²¹ ako aj mechanické preberanie periodizačných kritérií „z politického života“ do „sféry literárneho vývinu“ (Šútovec 1989: 32), a venovala pozornosť literárnemu životu, potenciálnemu „stimulansu“ alebo „deformátorovi“ (Šútovec 1989: 32) vývinu literatúry; ten ako výskumný nástroj dokáže sprostredkovať vzťah literatúry a spoločensko-politického vývinového radu bez redukcie tvorby na prostý reflex či „odraz“ nadradeného diania. Na tomto základe M. Šútovec odmietol literárnohistorický model uplatnený v prednovembrových syntézach a vychádzajúci z „pochybného princípu, že parcialita je miniaturizovaná totalita, a že teda všetko malé a parciálne má byť štruktúrne identické s veľkým a globálnym, že časť má reprodukovat celok“ (Šútovec 1989: 40). Predbežne, na základe vtedy prístupného materiálu, M. Šútovec položil periodizačný medzník literatúry primknutej k súčasnosti na začiatok sedemdesiatych rokov a na základe vývinového modelu Oskára Čepana (Čepan 1979) ho charakterizoval nie ako „obvyklú vývinovú zmenu, ale skutočný tektonický zlom niekedy medzi rokmi 1970 a 1973“, ktorý mal kvalitatívny charakter „a primárne politické východiská“ (Šútovec 1989: 37). Prehodnotil a významovo rozšíril kľúčový pojem „krízy“, ktorú už nechápal iba ako „katastrofickú deštrukciu“, ale aj ako jav potenciálne „nekatastrofický, ba priam vývinovo produktívny“ (Šútovec 1989: 37).

Druhú časť štúdie venoval situácii v spisovateľskej obci, predovšetkým osobnej zodpovednosti tvorcov,²² a hodnotovému prínosu normalizačnej literatúry. Pre dobový vývin bola charakteristická paralelná prítomnosť „znehodnocovacieho“ procesu, ktorý sa týkal najmä mladej literatúry šesťdesiatych rokov, a procesu „zhodnocovacieho“, zameraného na „revalorizáciu starších artefaktov a tvorcov [...] príznačnú najmä pre celé sedemdesiate roky“ (Šútovec 1989: 40-41). Tieto pasáže sú už otvorenou polemikou s euforicky nekritickým nadhodnocovaním nediferencovanej literárnej produkcie v syntézach. Stať M. Šútovca kriticky interpretovala operatívny, dobe vzniku poplatný charakter a metodologickú vágnosť oficiálnych literárnohistorických obrazov normalizačného obdobia, odmietla prístup, ktorý literárnu historiografiu podriaďuje dočasným ideologickým konceptom, a vrátila disciplíne jej predmet – literatúru ako príbeh tvorby a tvorcov.

21 Vznikali pod „voluntárnym tlakom praktických potrieb“ a boli odvodené z „dobových kultúrno-politických prejavov [...] a nie aj z bázy criticalkej literárnovednej analýzy a interpretácie dostupných prameňov“ (Šútovec 1989: 30).

22 Podľa M. Šútovca literárna história mala aj personálne identifikovať tých, ktorí „vniesli do literárnej situácie a v nej domestikovali aj malomeštiacky a pseudorevolučný radikalizmus, kultúrnu xenofóbiu, hystériu, neznášanlivosť, aroganciu, škodoradosť, generačnú nevráživosť, pomstivosť, rasové hľadiská a iné iracionálne črty“ (Šútovec 1989: 38).

Obraz domácej normalizačnej literatúry prehodnotila aj štúdia Evy Jenčíkovej a Petra Zajaca *Situácia súčasnej slovenskej literatúry* (Jenčíková – Zajac 1989). K normalizačnému obdobiu pristupovali z pohľadu súčasnosti, teda z opačnej perspektívy ako M. Šútovec, no vychádzali z obdobných predpokladov. Oficiálny výklad normalizácie považovali za neudržateľný a vedeli, že ak chcú ponúknuť novú „hodnotovú konfiguráciu súčasnej literatúry“ (Jenčíková – Zajac 1989: 47), musia nanovo premyslieť to, čo jej predchádzalo. Podobne ako M. Šútovec a s odvolaním sa na O. Čepana prekódovali pojem „krízy“, dovedy legitimizačný kód normalizácie, na „potenciálne produktívnu situáciu, signalizujúcu proces kvalitatívnej premeny v rámci systému“ (Jenčíková – Zajac 1989: 47), pričom odmietli predstavu jednostrannej závislosti tvorby od spoločenských podmienok; poukázali na ideologickú deformáciu či diskvalifikáciu niektorých koncepcií literatúry zo šesťdesiatych rokov, ale aj na neprítomnosť kritiky po personálnej čistke na začiatku normalizácie a na nepriaznivé podmienky pre nástup autentickej, nie iba oficiálne deklarovanej mladej generácie (absencia časopisu pre mladých autorov po zániku *Mladej tvorby*); zviditeľnili najočividnejšie prípady nadhodnocovania niektorých diel (novela Jozefa Kota *Horúčka*, 1973, román Jána Jonáša *Jedenáste prikázanie*, 1975); spochybnilí antagonistické poňatie vzťahu šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov, medzi ktorými nachádzali aspoň čiastočnú, hoci vonkajšími zásahmi prerývanú kontinuitu; a napokon sa obrátili k prítomnosti a formulovali predstavu ďalšieho vývinu, ktorý rozhodne o budúcnosti literatúry.²³ Pri návrate na začiatok sedemdesiatych rokov na rozdiel od vágnych až enigmatických formulácií v predchádzajúcich reprezentáciách minulosti priamo pomenovali trojstupňový mechanizmus riadenia spoločnosti a kultúry (stranou riadený štát – štátom riadený zväz – zväzu podriadený spisovateľ),²⁴ aby konkretizovali dôsledky jeho fungovania v personálnej i publikačnej sfére. Podstatnou súčasťou štúdie bolo otvorenie nového globálneho spoločenského horizontu charakteristikou „spoločenskej klímy sedemdesiatych a osemdesiatych rokov“ (Jenčíková – Zajac 1989: 52). Namiesto marxistickej koncepcie univerzálneho vývinu ľudstva k beztriednej spoločnosti, konkretizovanej aktuálnou predstavou na dve časti a dva tábory rozčesnutého sveta, ponúkli E. Jenčíková a P. Zajac perspektívu vychádzajúcu z vedomia celku a problémov, ktoré sa týkajú všetkých. Odpoveďou literatúry na aktuálne výzvy bol podľa nich na jednej strane „postmodernizmus“, na „druhej strane rastúce vedomie celocivilizačnej krízy, riešiteľné len synergicky, t. j. spoluprácou tvoriacich indivíduí“ (Jenčíková – Zajac 1989: 52). Štúdia ustanovila nové rámce pre literatúru a uvažovanie o nej a zároveň ponúkla nový pojmový aparát, v ktorom sa ako kľúčové slová dajú identifikovať „mnohohlasnosť“, „diferenciácia“, „generačnosť“ či „hybnosť“, slová protirečiacie unifikujúcim tendenciám, znehybnovaniu a vývinovej atrofii normalizačnej literatúry. K najsilnejším momentom

23 Malo ísť o zmenu „spoločenského fungovania literatúry [...] oživenie existencie literárnych časopisov [...] postupné včleňovanie tých autorov do literárneho života, ktorí sa buď charakterom svojej tvorby, alebo z mimoliterárnych dôvodov ocitli mimo jeho rámca“ a „nástup mladej autentickej generácie“ (Jenčíková – Zajac 1989: 70–71).

24 „V rámci nového modelu sa vytvoril subordinatívny reglementačný systém stranického riadenia štátnej kultúrnej politiky, štátneho riadenia zväzovej politiky a zväzového riadenia jednotlivých autorov“ (Jenčíková – Zajac 1989: 48).

kritiky normalizačného literárneho dejepisectva v tejto štúdii patrí identifikácia „rozčesnutosti životného a dejinného času“ (Jenčíková – Zajac 1989: 52), vystihujúca nesúlad medzi oficiálnym obrazom sveta a jeho žitou skutočnosťou.

Štúdie M. Šútovca i E. Jenčíkovej a P. Zajaca sa stali východiskom diskusného podujatia Situácia súčasnej slovenskej literatúry, ktoré usporiadala v Budmericiach redakcia *Slovenských pohľadov* 16. mája 1989. Väčšina vystúpení bola v časopise publikovaná v rámci bloku *Situácia literatúry* (Budmerice '89) koncom toho istého roka, v čase prebiehajúcej radikálnej spoločenskej zmeny. V súvislosti s kritikou a prekódovaním oficiálneho obrazu normalizácie sa vyjadril aj jeden z jeho tvorcov S. Šmatlák a ocenil obe štúdie, ktoré podstatne spochybnili jeho predchádzajúcu prácu.²⁵

Na základe obrazu literatúry normalizácie v dejinných syntézach vydaných do roku 1989 nie je možné komplexne hodnotiť dobový stav literárnej histórie, ani rekonštruovať jej vnútorné usporiadanie. Analyzovaná bola iba jeho spoločensky najexponovanejšia, s pedagogickou a osvetovou praxou komunikujúca vrstva, ktorá však mala rozhodujúci podiel na utváraní širšieho povedomia o súdobej literatúre. Z genézy koncepčných rámcov vtedajších syntéz bolo možné určiť podobu vzťahu medzi literatúrou a súdobou mocenskou sférou. Dobové pokusy o komplexnejšie spracovanie literatúry normalizácie síce nemohli a nechceli priamo zviditeľniť mechanizmy objednávky, intervencie a kontroly uplatňované v priestore medzi literárnym a mocenským poľom, no aj tak priznávajú faktickú podriadenosť literatúry normalizačnému režimu. Autori a editori syntéz ju deklarovali na troch úrovniach: koncepčno-ideologickej (dejinná teleológia smerujúca vývoj k beztriednej spoločnosti), naratívnej (konštrukcia zápletky ako krízy a jej prekonania bez zmienky o geopolitických súvislostiach a augustovej okupácii) a hodnotovej (na základe stotožnenia „zákonitého“, „historicky nutného“ s hodnotným). Prostredníctvom každej z týchto úrovní sú všetky analyzované dejiny preukazne prepojené so záväzným straníckym dokumentom *Poučenie* a v niektorých pasážach využívajú postup, ktorý historici normalizácie pomenovali block-writing.²⁶ Išlo skutočne o zmenšený model oficiálneho normalizačného výkladu celospoločenského diania, identifikovaný a odmietnutý v závere osemdesiatych rokov M. Šútovcom (Šútovec 1989: 40), model, v ktorom tvorivá a generačná diferenciácia literatúry bola nahradenou diferenciáciou kádrovou a hodnotenie jednotlivých fáz literárneho vývinu sa odvíjalo od oficiálnej „hodnoty“ toho-ktorého obdobia ako celku. Vzťah k jednotlivým desaťročiam po roku 1948 bol formulovaný ambivalentne. Pofebruárové obdobie do polovice päťdesiatych rokov bolo u S. Šmatláka nespochybniteľným začiatkom novej „epochy“, základom, na ktorom stávala aj literatúra norma-

25 „v oboch prípadoch ide o prvé seriózne poznávacie sondy do danej problematiky [...] môžem pokojne podpísať všetky metodologické princípy i metodické požiadavky, ktoré [...] sformuloval M. Šútovec“ (Situácia literatúry 1989: 23).

26 „Ústredným ideologickým dokumentom, ktorý prinášal záväznou interpretaci Pražského jara i následné invaze, bylo *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ* z prosince 1970. Právě *Poučení* se v následujících letech stalo základem všech ideologických textů, které vznikali metodou, již Alexej Yurchak nazývá block-writing: ideologické fráze – jednotlivé věty, nebo dokonce celé odstavce – byly takřka mechanicky přenášeny z jednoho propagandistického textu do druhého“ (Kolář – Pullmann 2016: 77).

378 lizácie, ale už na „vyššom stupni vývinovej špirály“; zároveň však vyhrotené podoby „revolučnej praxe“ tohto obdobia (perzekúcia niektorých príslušníkov ľavicovej avantgardy reprezentovanej predovšetkým L. Novomeským) slúžili ako prostriedok operatívnej diskreditácie ideového protivníka (J. Rozner). Literatúra po roku 1970 bola predstavená ako pozitívny kontrast voči „krízovým“ šesťdesiatym rokom, avšak iba za cenu potlačenia generačného aspektu vývinu a obídenia skutočnosti, že tvorivo najproduktívnejší autori normalizačného dvadsaťročia vyrástli a sčasti sa už aj etablovali práve v „krízovom“ desaťročí. Ambivalencia v zhodnocovaní minulosti vyplývala aj z kríženia dvoch systémov kritérií, z elementárneho nesúladu medzi externými ideologickými rámcami a interným výkladom literárneho diania, ktorý sa premietal do protirečivých charakteristík jedného autora i diela (*Psie dni* D. Mitanu).

Literárnohistorické syntézy vychádzali v období prehlbujúcej sa spoločenskej nedôvery či skôr úplnej ľahostajnosti ako symptómu odcudzenia vo vzťahu k teleologickej, v čase normalizácie petrifikovanej, no aktuálne nerozvíjanej vízii dejín, v čase, keď ideové základy marxistického učenia definitívne stratili svoj mobilizačný spoločenský potenciál z prelomu štyridsiatych a päťdesiatych rokov. Praktická rezignácia neskorého reálneho socializmu na oficiálne deklarovanú vývinovú perspektívu znamenala redukciu „pohybu dejín“ na „uspokojovanie potrieb“, na jediný cieľ, na ktorom sa zhodla moc s obyvateľstvom a ktorý predznamenal trajektóriu ponovembrovému vývinu.

Štúdia je výstupom projektu VEGA 2/0021/23 *Normalizácia v slovenskej literatúre: mechanizmy, aktéri, tvorba*. Zodpovedný riešiteľ: doc. Mgr. Vladimír Barborík, CSc. Doba riešenia: 2023 – 2026.

Pramene

- PIŠÚT, Milan, 1984. Úvodom k tretiemu vydaniu. In PIŠÚT, Milan, ed. *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava: Obzor, s. 5-6.
- PLUTKO, Pavol, 1987a. Slovenská poézia po roku 1945. In ŠTEVČEK, Ján, ed. *Dejiny slovenskej literatúry* 4. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- PLUTKO, Pavol, 1987b. Slovenská próza po roku 1945. In ŠTEVČEK, Ján, ed. *Dejiny slovenskej literatúry* 4. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- POUČENIE z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ, 1980 [1970]. Bratislava: Pravda.
- ROSENBAUM, Karol, ed., 1979. *Slovník slovenskej literatúry. Prvý zväzok. A – H*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.

- ROSENBAUM, Karol, ed., 1984. *Encyklopédia slovenských spisovateľov*. 2. zväzok. P – Ž. Bratislava: Obzor. **379**
- ROSENBAUM, Karol, 1987. Panoráma a problematika literárnej kritiky a literárnej vedy (1945 – 1983). In ŠTEVČEK, Ján, ed. *Dejiny slovenskej literatúry* 4. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, s. 212-246.
- SITUÁCIA literatúry (Budmerice '89). Literatúra v diskusii, 1989. *Slovenské pohľady*, roč. 105, č. 11, s. 2-33.
- SULÍK, Ivan, 1984. Literatúra v epoche socializmu. Próza. In PIŠÚT, Milan, ed. *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava: Obzor, s. 725-811.
- ŠIMEČKA, Milan, 1990. *Konec nehybnosti*. Praha: Knihovna Lidových novin. ISBN 80-7106-001-1.
- ŠMATLÁK, Stanislav, 1979. Literatúra v epoche budovania socializmu (Od roku 1945 po dnešok). In ŠMATLÁK, Stanislav, ed. *Slovensko. Kultúra – I. časť*. Bratislava: Obzor, s. 299-330.
- ŠMATLÁK, Stanislav, 1988. *Dejiny slovenskej literatúry od stredoveku po súčasnosť*. Bratislava: Tatran.
- ŠMATLÁK, Stanislav, 1999. *Dejiny slovenskej literatúry II*. Bratislava: Národné literárne centrum.
- ŠTEVČEK, Pavol, 1984. Literatúra v epoche socializmu. Poézia. In PIŠÚT, Milan, ed. *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava: Obzor, s. 607-725.
- ŠTEVČEK, Ján, ed., 1987. *Dejiny slovenskej literatúry* 4. *Slovenská literatúra po roku 1945*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Literatúra

- ČEPAN, Oskár, 1979. Vzťahy v literárnom vývine. *Slavica Slovaca*, roč. 14, č. 4, s. 364-368.
- JAROŠOVÁ, Alexandra, ed., 2021. *Slovník súčasného slovenského jazyka. O – Pn*. [4. zväzok.] Bratislava: Veda. ISBN 978-80-224-1901-7.
- JENČÍKOVÁ, Eva – ZAJAC, Peter, 1989. Situácia súčasnej slovenskej literatúry. *Slovenské pohľady*, roč. 105, č. 2, s. 45-71.
- KOLÁŘ, Pavel – PULLMANN, Michal, 2016. *Co byla normalizace? Studie o pozdním socializmu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny – Ústav pro studium totalitních režimů. ISBN 978-80-7422-560-4, 978-80-87912-62-1.
- RICOEUR, Paul, 2000. *Myslet a věřit. Kritika a přesvědčení (Rozhovor)*. Editori Marc Buhot de Launay, François Azouvi. Preložil Miloš Rejchrt, úvod napísal Ladislav Hejdánek. Praha: Kalich. ISBN 80-7017-421-8.
- ŠÚTOVEC, Milan, 1989. Začiatok sedemdesiatych rokov ako literárnohistorický problém. *Slovenské pohľady*, roč. 105, č. 1, s. 29-43.